

MARZENA RUSZKOWSKA
ORCID: 0000-0003-3262-6641
Akademia Bialska Nauk Stosowanych im. Jana Pawła II
e-mail: m.ruszkowska@dud.akademiabialska.pl

PIOTR ZDUNKIEWICZ
ORCID: 0000-0002-6028-6333
Akademia Bialska Nauk Stosowanych im. Jana Pawła II
e-mail: p.zdunkiewicz@dud.akademiabialska.pl

NIE(RÓWNOŚĆ) SZANS EDUKACYJNYCH ZDOLNYCH PODOPIECZNYCH PIECZY INSTYTUCJONALNEJ

WPROWADZENIE

Przemiany dokonujące się we współczesnym świecie, globalizacja oraz szybki postęp naukowo-techniczny to czynniki wpływające na edukację młodego pokolenia, jednocześnie powodujące znaczne zróżnicowanie poziomu życia oraz nierówności w obszarze edukacyjnego i społecznego funkcjonowania poszczególnych jednostek i grup społecznych. Według Zbyszko Melosika¹ kariera edukacyjna, zawodowa, a nawet powodzenie w życiu osobistym zdeterminowane są czynnikami indywidualnymi i środowiskowymi. Zdolności i uzdolnienia stanowią istotny składnik stanowiący o teźże karierze. Badania François Gagné², Stanisława Popka³ czy Josepha S. Renzulliego⁴ dowodzą, że szczególne znaczenie

---

¹ Z. Melosik, *Dyplom akademicki i sukces życiowy*, [w:] *Młodzież i sukces życiowy. Studium z pedagogiki porównawczej na przykładzie młodzieży polskiej, czeskiej, niemieckiej i holenderskiej*, red. D. Hildebrandt-Wypych, K. Kabacińska, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2010, s. 55–96.

² F. Gagné, *Od genów do talentu z perspektywy modeli DMGT/CMTD*, przeł. A. Szewczuk, „Psychologia Wychowawcza” 2016, t. 51, nr 9, s. 121–139.

³ S. Popek, *Zdolności i uzdolnienia jako osobowościowe właściwości człowieka*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2001.

⁴ J.S. Renzulli, *The three-ring conception of giftedness. A developmental model for promoting creative productivity*, [w:] *Conceptions of giftedness*, eds. R.J. Sternberg, J.E. Davidson, Cambridge University Press, New York 2005, s. 246–270.

przy kształtowaniu zdolności mają indywidualne właściwości człowieka. Z kolei tacy badacze problematyki zdolności, jak Franz J. Mönks i Irene H. Ypenburg⁵ czy Albert Ziegler⁶ uznają dominującą rolę środowiska społecznego. David H. Feldman⁷, a także Stephen T. Schroth i Jason A. Helfer⁸ w swoich badaniach podkreślają znaczenie oddziaływania nauczycieli i trenerów w kształtowaniu zdolności, zaś Irena Pufal-Struzik⁹ uważa, że środowisko rówieśnicze stanowi znaczący czynnik w tym procesie. Jednakże największa grupa badaczy jest zdania, że to środowisko rodzinne stanowi podstawowe uwarunkowanie rozwoju zdolności dziecka¹⁰. Nie wolno zatem zaniedbywać żadnego czynnika mogącego mieć wpływ na rozwój uzdolnień jednostki, bowiem osobowość, środowisko rodzinne, szkolne czy rówieśnicze są równie istotne. Niektórzy badacze podkreślają ważność tzw. przypadkowości, czyli przypadkowych faktów, zdarzeń, ludzi spotkanych na drodze życia osoby uzdolnionej oraz dostępu do wspierających zasobów z innych kręgów społecznych niż rodzina¹¹. Badania dotyczące problematyki dzieci zdolnych i uzdolnionych podejmowane są dosyć często i w szerokim zakresie, jednakże dotyczą one osób zdolnych dorastających w naturalnych środowiskach rodzinnych. Zauważalny jest natomiast brak badań dotyczących dzieci uzdolnionych przebywających w środowisku pieczy zastępczej zarówno w Polsce, jak i na świecie.

---

⁵ F.J. Mönks, I.H. Ypenburg, *Jak rozpoznać uzdolnione dziecko. Poradnik dla rodziców*, przeł. M. Sochacka, Wydawnictwo WAM, Kraków 2007.

⁶ A. Ziegler, *The Actiotope Model of Giftedness*, [w:] *Conceptions of Giftedness*, eds. R.J. Sternberg, J.E. Davidson, Cambridge University Press, New York 2005, s. 411–436.

⁷ D.H. Feldman, *A developmental, evolutionary perspective on giftedness*, [w:] *Rethinking gifted education*, ed. J.H. Borland, Random House, New York 2003, s. 9–33.

⁸ S.T. Schroth, J.A. Helfer, *Identifying gifted students: Educator beliefs regarding various policies, processes, and procedures*, „Journal for the Education of the Gifted” 2008, t. 32, nr 2, s. 155–179.

⁹ I. Pufal-Struzik, *Poczucie odmienności i osamotnienia u dzieci zdolnych*, „Psychologiczne Zeszyty Naukowe. Półrocznik Instytutu Psychologii Uniwersytetu Zielonogórskiego” 2017, nr 2, s. 57–59.

¹⁰ Por: I. Borzym, *Uczniowie zdolni. Psychologiczne i społeczne determinanty osiągnięć szkolnych*, PWN, Warszawa 1979; M. Ledzińska, *Przetwarzanie informacji przez uczniów o zróżnicowanym poziomie zdolności a ich postępy szkolne*, Wydawnictwa UW, Warszawa 1996; G. Mendekka, *Środowisko rodzinne w percepcji osób aktywnych twórczo*, Wydawnictwo WSP, Częstochowa 2003; F.J. Mönks, *Identification and Education of the Gifted Learner*, [w:] *Uczeń zdolny wyzwaniem dla współczesnej edukacji*, red. J. Łaszczyk, M. Jabłonowska, Wydawnictwo APS, Warszawa 2008, s. 79–84; M. Tyszkowa, *Zdolności, osobowość i działalność uczniów*, PWN, Warszawa 1990.

¹¹ Por: W. Limont, *Uczeń zdolny jako problem wychowawczy*, [w:] *Wybrane zagadnienia edukacji uczniów zdolnych*, t. 2, red. W. Limont, J. Cieślukowska, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2005, s. 125–138; A.J. Tannenbaum, *Gifted children: Psychological and educational perspectives*, Macmillan, New York 1983.

Warto wspomnieć, że piecza zastępcza ma charakter tymczasowy, może przybierać formę rodzinną (rodziny zastępcze, rodzinne domy dziecka) bądź instytucjonalną (placówki opiekuńczo-wychowawcze, regionalne placówki opiekuńczo-terapeutyczne, interwencyjne ośrodki preadopcyjne). Objęcie dziecka jedną z form pieczy zastępczej jest możliwe na okres nie dłuższy niż do osiągnięcia pełnoletności, natomiast w przypadku kontynuowania nauki w szkole, uczelni, zakładzie kształcenia nauczycieli czy u pracodawcy w celu przygotowania zawodowego – za zgodą osoby sprawującej pieczę okres ten może być wydłużony, nie może jednak trwać dłużej niż do ukończenia 25 r.ż.¹²

Warto zatem sprawdzić, czy zmiany i przeobrażenia zachodzące w niezwykłym tempie we współczesnej rzeczywistości, determinujące wiele niekorzystnych zjawisk wpływających na rosnące nierówności społeczno-ekonomiczne rzutują na proces edukacji dzieci i młodzieży wywodzących się z dysfunkcyjnych środowisk rodzinnych trafiających do pieczy zastępczej. Przy czym za niezwykle istotne należy uznać wszelkie działania mające na celu wyrównywanie szans edukacyjnych i życiowych dzieci i młodzieży trafiających do środowisk zastępczych. Odpowiedzi na pytanie, czy takie działania są podejmowane i przez kogo, szczególnie w odniesieniu do zdolnych/uzdolnionych wychowanków, postaramy się udzielić w dalszej części artykułu.

DETERMINANTY SZANS EDUKACYJNYCH MŁODEGO POKOLENIA, W TYM PODOPIECZNYCH PIECZY ZASTĘPCZEJ

Szanse edukacyjne należy postrzegać jako dostępność młodego pokolenia do szeroko pojmowanej edukacji. Z równością szans w zakresie dostępu do kształcenia wiąże się wolny dostęp do korzystania z dóbr publicznych. Jednakże równe szanse nie muszą prowadzić do równości sytuacji, mogą bowiem występować różnice w zdolnościach czy możliwościach społeczno-ekonomicznych, kulturowych¹³. Brak równości sytuacji poszczególnych jednostek sprawia, że ich szanse edukacyjne (i nie tylko) są nierówne.

Wśród najważniejszych determinantów szans edukacyjnych wymienić należałoby: nierówności ekonomiczne rodzin, pochodzenie społeczne, środowisko zamieszkania, dysfunkcje środowiska rodzinnego, selekcje szkolne, dostęp do edukacji pozaszkolnej umożliwiającej rozwój pasji, zainteresowań, zdolności. Wszystkie wymienione czynniki rzutują na wybory związane ze ścieżkami kształ-

¹² Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, DzU z 2011 r. nr 149 poz. 887 z późn. zm., art. 32.

¹³ B. Kołaczek, *Dostęp młodzieży do edukacji. Zróżnicowania, uwarunkowania, wyrównywanie szans*, IPiSS, Warszawa 2004.

cenia, osiągnięcia edukacyjne młodych ludzi, a docelowo ich miejsce na rynku pracy. Podkreślić należy, iż w dobie powszechnej dostępności do szkół wszystkich szczebli źródłem nierówności edukacyjnych staje się dostęp do wykształcenia wysokiej jakości.

W przypadku podopiecznych pieczy zastępczej zazwyczaj ich wczesne negatywne doświadczenia wyniesione ze środowisk rodzinnych rzutują na ich dalszy rozwój i edukację, a istotne znaczenie ma fakt, w jakim wieku dziecko zostaje odseparowane od destrukcyjnego środowiska i umieszczone w pieczy zastępczej. Im wcześniej bowiem zaczyna się z nim pracować terapeutycznie, wychowawczo, tym ma ono większe szanse na ewentualny sukces edukacyjny i zawodowy.

METODY/ UCZESTNICZY/ PROBLEMATYKA/ PROCEDURA BADAWCZA

W celu pozyskania materiału badawczego zastosowano procedurę badawczą opartą na badaniach mieszanych przebiegających dwufazowo, mających charakter ilościowo-jakościowy. W niniejszym badaniu zastosowano strategie sekwencyjne, czyli takie plany badawcze, w których wyniki jednej fazy badania są przesłankami fazy następnej¹⁴. W pierwszej fazie zrealizowano badania sondażowe w placówkach opiekuńczo-wychowawczych typu socjalizacyjnego i rodzinnego, zarówno świeckich, jak i prowadzonych przez siostry zakonne, usytuowanych na terenie sześciu województw: lubelskiego, warmińsko-mazurskiego, podlaskiego, podkarpackiego, świętokrzyskiego oraz mazowieckiego. Przy wyborze województw uwzględniono czynniki mające wpływ na dysfunkcjonalność rodziny i umieszczanie dzieci w pieczy zastępczej, tj.: bezrobocie, migracje, status ekonomiczny rodzin. Województwo lubelskie, warmińsko-mazurskie, podlaskie, podkarpackie, świętokrzyskie wymieniane są w piątce województw o najniższym produkcie krajowym brutto PKB na mieszkańca, największym bezrobociu, niskim statusie ekonomicznym, dużych migracjach. Dla porównania badania zrealizowano również w województwie mazowieckim, które jest największym województwem zarówno pod względem powierzchni, jak i liczby ludności w Polsce, i ma najwyższy PKB na mieszkańca¹⁵.

W badaniu ilościowym wykorzystano: kwestionariusz ankiety skierowany do podopiecznych placówek opiekuńczo-wychowawczych typu socjalizacyjnego i rodzinnego (10 lat i powyżej), który uzupełniło 633 wychowanków; indywidual-

¹⁴ J.W. Creswell, *Research design: Qualitative, quantitative, and Mixed Methods Approaches*, Sage Publications, Thousand Oaks, CA 2009.

¹⁵ Rocznik Statystyczny RP, 2017, <https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/roczniki-statystyczne/roczniki-statystyczne/rocznik-statystyczny-rzeczypospolitej-polskiej-2017,2,17.html> [dostęp: 15.04.2018].

alne wywiady kompletnie kierowane¹⁶ z dyrektorami/koordynatorami placówek lub osobami wyznaczonymi przez dyrekcję (najczęściej wychowawcami), najlepiej zorientowanymi w sytuacji poszczególnych wychowanków (przeprowadzono łącznie 48 wywiadów); a także Test dla rodziców Davida Lewisa¹⁷, na który składa się 40 pozycji opisujących cechy dziecka zdolnego (uzupełniono 38 testów), co ostatecznie pozwoliło na wyłonienie 20 przypadków zdolnych podopiecznych, których poddano odrębnym analizom w fazie jakościowej. W fazie tej zostało przeprowadzonych 20 wywiadów jakościowych z dyrektorami placówek lub osobami wyznaczonymi przez dyrekcję (psycholog, pedagog, wychowawca).

Badania realizowano od kwietnia 2018 roku do czerwca 2020 roku. W publikacji skoncentrowano się na zbadaniu: Czy i jakie działania są podejmowane w środowisku zastępczym mające na celu wyrównywanie szans edukacyjnych i życiowych wychowanków, szczególnie w odniesieniu do zdolnych podopiecznych?

Cele podjętych badań można, za Tadeuszem Pilchem¹⁸, uznać za poznawcze i diagnostyczno-wyjaśniające, podjęto się bowiem analizy szans edukacyjnych, w tym możliwości rozwijania zainteresowań i zdolności podopiecznych instytucjonalnej pieczy zastępczej; podjęto także próbę określenia rodzajów doświadczanych nie(równości) edukacyjnych.

WYNIKI BADAŃ

Jedną z możliwości wyrównywania szans edukacyjnych podopiecznych pieczy instytucjonalnej stanowi uczestnictwo w zajęciach dodatkowych oferowanych zarówno przez placówki edukacyjne, jak i środowisko lokalne. Dane obrazuje tabela 1.

Tabela 1. Uczestnictwo w zajęciach dodatkowych

Rodzaj zajęć	Liczba	%
nie uczestniczy w żadnych zajęciach	251	39,6
zajęcia wyrównawcze	119	18,8
korepetycje	87	13,7
koła zainteresowań	63	9,9
zajęcia pozalekcyjne	94	14,8
dodatkowe zajęcia w szkole	71	11,2

¹⁶ K. Rubacha, *Metodologia badań nad edukacją*, WAiP, Warszawa 2008.

¹⁷ D. Lewis, *Jak wychować zdolne dziecko?*, przeł. K. Górską-Lazarz, PZWL, Warszawa 1988.

¹⁸ T. Pilch, *Strategie badań ilościowych*, [w:] S. Palka (red.), *Podstawy metodologii badań w pedagogice*, red. S. Palka, GWP, Gdańsk 2010.

cd. tab. 1

dotatkowe zajęcia pozaszkolne	65	10,2
zajęcia korekcyjno-kompensacyjne	51	8,0
doradztwo edukacyjno-zawodowe	39	6,2
zajęcia w parafii	20	3,2
inne	38	6,0

Uwaga: wyniki badań się nie sumują, można było bowiem dokonać wyboru więcej niż jednej odpowiedzi, $N = 633$ podopiecznych.

Źródło: badania własne.

Istotną rolę w rozwoju młodego człowieka odgrywają obok edukacji szkolnej również wszelkiego rodzaju aktywności podejmowane w czasie wolnym, które są dostosowane do jego potrzeb i możliwości. Niestety prawie 40% podopiecznych pieczy zastępczej nie wskazuje żadnej z dodatkowych form zajęć rozwijających. Liczby te są zbliżone we wszystkich badanych województwach. Najczęściej zaznaczanymi dodatkowymi zajęciami są zajęcia wyrównawcze (niespełna 19% wychowanków). Udział w tego typu zajęciach świadczy o tym, że co piąty podopieczny wymaga dodatkowej pomocy i wsparcia w nauce, większość trafia bowiem do systemu z licznymi brakami i zaległościami w wiedzy. Prawie 15% wychowanków korzysta z zajęć pozalekcyjnych w szkole. Niestety właściwie nieliczni podopieczni z ośrodków usytuowanych w środowiskach wiejskich mogą korzystać z tego typu oferty, zazwyczaj bowiem placówki edukacyjne w małych środowiskach wiejskich nie mają żadnej oferty zajęć pozalekcyjnych. Podobnie wygląda sytuacja, jeśli chodzi o dodatkowe zajęcia w szkole, z których korzysta nieco ponad 11% wychowanków (oprócz podopiecznych środowisk wiejskich, gdzie zazwyczaj brakuje oferty tego typu zajęć). Jednostki edukacyjne oferują ponadto zajęcia korekcyjno-kompensacyjne, w których uczestniczy tylko 8% wychowanków oraz doradztwo edukacyjno-zawodowe (jeszcze mniejsza grupa, nieco ponad 6% podopiecznych).

Z zajęć płatnych wymieniane są korepetycje, z których korzysta niespełna 14% wychowanków, głównie podopieczni placówek usytuowanych w dużych i średnich miastach oraz prowadzonych przez siostry zakonne. Ta forma wsparcia właściwie nie występuje w środowisku wiejskim, gdzie jest utrudniony dostęp do korepetytorów.

Ponadto duża grupa zajęć pozaszkolnych, z których korzysta nieco ponad 10% wychowanków, jest również opłacana przez placówki. Mamy na myśli tutaj wszelkiego typu płatne zajęcia sportowe i rekreacyjne (np. zumba, fitness, nauka tańca, siłownia, basen itp.), zajęcia w klubach sportowych, domach/centrach kultury itp. Z zajęć tych korzystają przede wszystkim podopieczni placówek prowadzonych przez siostry zakonne oraz usytuowanych w środowiskach miejskich bądź znajdujących się w pobliżu miast, które mają dostęp do tego typu ośrodków

czy klubów. Podkreślić należy, iż placówki muszą pozyskać środki na opłacenie tego typu zajęć i nie każdej się to udaje.

Wśród innych form wymieniane są zajęcia organizowane przez same placówki (o różnym charakterze: sportowym, artystycznym, wokalnym, teatralnym), co uzależnione jest od lokalizacji obiektu i posiadania własnego boiska, siłowni (głównie placówki w terenie wiejskim) oraz dysponowania kadrą uzdolnioną muzycznie, plastycznie, teatralnie itp. Ponadto wymieniano płatne zajęcia indywidualne (np. lekcje śpiewu, rysunku), z których korzysta około 6% wychowanków, co warunkowane jest możliwościami finansowymi placówek.

Najrzadziej podopieczni korzystają z zajęć organizowanych w lokalnych parafiach, nieco ponad 3% wychowanków, co najczęściej wynika z ograniczonej oferty, dotyczącej głównie uczestnictwa w scholach i działalności wolontariackiej. Tutaj dominują przede wszystkim placówki prowadzone przez siostry zakonne, gdzie działania o charakterze religijnym czy społecznym są bardzo istotne.

Uczestnictwo w zajęciach dodatkowych ściśle związane jest z rozwijaniem zainteresowań i pasji. Informacje na ten temat zamieszczono w tabeli 2.

Tabela 2. Zainteresowania badanych i ich rozwijanie

Zainteresowania badanych	Liczba	%
brak	95	15,0
sportowe	374	59,1
artystyczne (muzyczne)	111	17,5
artystyczne (plastyczne)	81	12,8
artystyczne (techniczne)	19	3,0
artystyczne inne	25	3,9
biologiczno-chemiczne	21	3,3
matematyczno-fizyczne	24	3,8
humanistyczne	19	3,0
inne	92	14,5
Rozwijanie zainteresowań		
tak	257	40,6

Uwaga: wyniki badań się nie sumują, można było bowiem dokonać wyboru więcej niż jednej odpowiedzi, $N = 633$ podopiecznych.

Źródło: badania własne.

Wśród wybieranych przez badanych form aktywności dominują formy rekreacyjne, głównie zajęcia sportowe (prawie 60% podopiecznych), a w szczególności gry zespołowe: piłka nożna, siatkówka, koszykówka, nieco rzadziej wymieniana

jest lekkoatletyka czy pływanie. Natomiast w placówkach, które usytuowane są w środowiskach miejskich, zdarzają się zajęcia z boksu, zapasy, karate, taniec, tenis stołowy, fitness. Sporadycznie pojawia się także gimnastyka artystyczna czy jazda konna. Niestety tylko co trzeci ankietowany przejawiający zainteresowania sportowe stwierdza, że rozwija je systematycznie, przynależąc do Szkolnych Klubów Sportowych (12,2%) lub klubów lokalnych (6,1%), pozostali ćwiczą tylko dla własnej przyjemności i to dość nieregularnie. Jedynie chłopcy deklarują, że prawie codziennie grają w piłkę nożną z kolegami czy rodzeństwem. Dostęp do profesjonalnych usług o charakterze sportowo-rekreacyjnym może być ograniczony ze względu na niski status ekonomiczny (w przypadku podopiecznych pieczy zastępczej ustawodawca nie przewidział środków na płatne zajęcia rozwijające).

Znacznie mniejsza grupa dzieci i młodzieży przebywającej w pieczy zastępczej interesuje się różnego rodzaju zajęciami twórczymi o charakterze muzycznym (17,5%), plastycznym (12,8%), technicznym (3,0%), innym (fotografika – 3,9%).

Powyższe dane dotyczą wszystkich badanych podopiecznych, natomiast koncentrując się tylko na zdolnych wychowankach, należy podkreślić, iż w tej grupie dominują nastolatki i osoby pełnoletnie (19 z 20 analizowanych przypadków), z pobytami w pieczy zastępczej powyżej pięciu lat (15 z 20 wskazanych przypadków). Przeważają wychowankowie posiadający zdolności kierunkowe różnego typu (14 z badanych 20 przypadków), o sprecyzowanych planach edukacyjno-zawodowych (16 z 20 badanych przypadków), wywodzący się z placówek opiekuńczo-wychowawczych usytuowanych w środowiskach miejskich (16 z 20 badanych podopiecznych), przy czym są to miasta różnej wielkości, jednakże najliczniej reprezentowane są średnie miasta – powyżej 20 tys. mieszkańców (8 wychowanków). W wyselekcjonowanej grupie nie ma podopiecznych z placówek rodzinnych; największą grupę stanowią wychowankowie świeckich ośrodków typu socjalizacyjnego (14 osób), pozostałe 6 osób to podopieczni placówek prowadzonych przez siostry zakonne.

Wszyscy wychowankowie, którzy zostali zakwalifikowani do grupy zdolnych podopiecznych, byli świadomi posiadanych uzdolnień/zdolności, wiedzieli też czego potrzebują, aby móc rozwijać swoje pasje i zdolności. Jednakże, aby umożliwić im ten rozwój, dyrektorzy/koordynatorzy placówek muszą „toczyć boje” o pozyskanie środków finansowych od różnego rodzaju sponsorów, ustawodawca bowiem nie przewidział w budżecie placówek środków na ten cel.

Ponadto kolejnym problemem związanym z funkcjonowaniem w placówce zdolnego wychowanka jest kwestia współpracy z poradniami psychologiczno-pedagogicznymi pod kątem diagnozowania zdolnych podopiecznych i pracy z nimi, właściwie bowiem nie jest ona podejmowana (wystąpiła tylko w jednym przypadku w województwie warmińsko-mazurskim). Z powyższą instytucją współpracuje się raczej w przypadku dzieci wymagających zajęć kompensacyj-

nych, rewalidacyjnych, wychowawczych, terapeutycznych, logopedycznych, na dzieci zdolne nie ma już „po prostu czasu”. Ponadto sporadycznie występuje współpraca z doradcą zawodowym (tylko 2 przypadki w województwie warmińsko-mazurskim) i 1 przypadek w ramach projektu współfinansowanego przez Wojewódzki Urząd Pracy w województwie lubelskim.

W żadnej z badanych placówek nie stwierdzono współpracy z instytucjami, organizacjami czy fundacjami prowadzącymi działania wspierające na rzecz uczniów zdolnych. Natomiast współpracowano z różnymi stowarzyszeniami, organizacjami, prywatnymi sponsorami pod kątem wsparcia materialnego, finansowego niezbędnego do rozwijania pasji, zainteresowań i zdolności oraz z instytucjami ze środowiska lokalnego, oferującymi zajęcia rozwijające.

Pomimo iż wychowankowie bywają diagnozowani jako zdolni, ciągle doświadczać nierówności w zakresie szans edukacyjnych. Mogą one przybierać charakter społeczno-ekonomiczny, wówczas w przypadku podopiecznych pieczy zastępczej będą wynikały głównie z wcześniejszych negatywnych doświadczeń wyniesionych z dysfunkcyjnych środowisk rodzinnych (sytuacja ta dotyczy wszystkich badanych przypadków) bądź też z uwarunkowań lokalnych związanych z usytuowaniem placówek opiekuńczo-wychowawczych (środowiska wiejskie i małe miasteczka, w których często tworzone są ośrodki – 8 z badanych 20 przypadków). Jak wiadomo, w środowiskach tych brak infrastruktury pozwalającej na rozwijanie swoich pasji, zainteresowań, zdolności, gdzie również środowisko szkolne niewiele ma do zaoferowania, bowiem (jak wynika z wypowiedzi respondentów): „placówki edukacyjne funkcjonują tylko w określonych godzinach, najczęściej do godziny 15.00, później są zamykane” (2 przypadki ze środowisk wiejskich, również wypowiedzi pozyskane na etapie badań sondażowych, co dotyczyło głównie województwa lubelskiego). Zatem brak oferty zajęć pozalekcyjnych czy pozaszkolnych nie pozwala na skuteczne wyrównywanie szans, wręcz przeciwnie – pogłębia różnice między uczniami.

Barier w rozwijaniu zdolności można także poszukiwać w przyczynach stricte ekonomicznych, gdyż ustawodawca brakiem odpowiednich zapisów w ustawie o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej¹⁹ oraz rozporządzeniu w sprawie instytucjonalnej pieczy zastępczej²⁰ nie zapewnił środków finansowych w tej pieczy na rozwijanie talentów; placówki zatem muszą radzić sobie same, szukając sponsorów czy innych źródeł finansowania dodatkowych zajęć aktywizujących (sytuacja ta dotyczy wszystkich placówek poddanych badaniom sondażowym i wszystkich analizowanych przypadków).

---

¹⁹ DzU z 2011 r. nr 149 poz. 887 z późn. zm.

²⁰ DzU z 2011 r. nr 292 poz. 1720.

Jeszcze inna grupa przyczyn nierówności edukacyjnych ma charakter wychowawczo-dydaktyczny (była możliwa do stwierdzenia głównie na etapie badań jakościowych) i wynika z błędów dydaktyczno-wychowawczych nauczycieli (2 przypadki), niewłaściwej organizacji procesu dydaktyczno-wychowawczego (4 przypadki), stygmatyzowania dzieci pochodzących z placówek opiekuńczo-wychowawczych i kierowania się stereotypami (3 przypadki, potwierdzone również w wypowiedziach pracowników pieczy instytucjonalnej na etapie badań sondażowych w województwie lubelskim i warmińsko-mazurskim), braku oferty dodatkowych zajęć rozwijających w szkole (8 przypadków, potwierdzone również na etapie badań sondażowych we wszystkich województwach w środowiskach wiejskich i małomiasteczkowych). Przyczyn takiego stanu rzeczy należy poszukiwać w brakach kwalifikacji nauczycielskich i niedostatecznej wiedzy metodycznej do pracy z dziećmi zdolnymi, nieumiejętności rozpoznawania potencjału ucznia i diagnozowania uczniów zdolnych, jak również stereotypowym myśleniu na temat uczniów zdolnych (wyłącznie jako tych, którzy posiadają wysoki iloraz inteligencji i osiągają wysokie wyniki w nauce), w odniesieniu do wychowanków pieczy zastępczej zaś dodatkowo w schematycznym postrzeganiu podopiecznych jako uczniów problematycznych. Podkreślić należy, iż rynek szkół prywatnych z wieloletnimi tradycjami, szkół elitarnych czy wyjątkowo atrakcyjnych ze względu na wysokie osiągnięcia i sukcesy uczniów jest praktycznie niedostępny dla podopiecznych pieczy zastępczej, którzy skazani są na szkoły obecne na rynku lokalnym. Oczywiście szansą sprostania oczekiwaniom egzaminacyjnym są wszelkiego rodzaju dodatkowo płatne kursy, korepetycje, jednakże tutaj również ustawodawca nie zapewnia na ten cel środków, więc ośrodki bardzo różnie rozwiązują te kwestie. Na tym polu również potwierdzenie znajdzie koncepcja nierówności społecznych i zagrożenie marginalizacją tych jednostek, które pomimo możliwości intelektualnych mogłyby się rozwijać, ale nie pozwalają na to ograniczone możliwości finansowe placówek opiekuńczo-wychowawczych.

WNIOSKI

Zapisy ustawy pozwalają placówkom głównie na praktyczne przygotowanie wychowanków do dorosłego życia. Ustawodawca z góry zakłada, że w pieczy instytucjonalnej brak młodzieży zdolnej (nie przewidziano bowiem w ustawie zapisu dotyczącego rozwijania zdolności wychowanków w pieczy instytucjonalnej), co zakrawa na dyskryminację, pogłębia nierówności, a jednocześnie wiąże się z brakiem środków finansowych, które placówki mogłyby przeznaczyć na ten cel (stąd też konieczność pozyskiwania sponsorów, darczyńców, fundacji, które wesprą zdolnych wychowanków).

Zasadniczą kwestią pozostaje zatem konieczność wypracowania norm legislacyjnych zapewniających odpowiednie warunki do rozpoznawania, kształcenia, wspierania rozwoju, zainteresowań, pasji zdolnych podopiecznych przebywających w systemie pieczy zastępczej. Tutaj konieczna jest więc aktualizacja ustawy o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej z dnia 9 czerwca 2011 r. oraz rozporządzenia Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 22 grudnia 2011 r. w sprawie instytucjonalnej pieczy zastępczej.

BIBLIOGRAFIA

- Borzym I., *Uczniowie zdolni. Psychologiczne i społeczne determinanty osiągnięć szkolnych*, PWN, Warszawa 1979.
- Creswell J.W., *Research design: Qualitative, quantitative, and Mixed Methods Approaches*, Sage Publications, Thousand Oaks, CA 2009.
- Feldman D.H., *A developmental, evolutionary perspective on giftedness*, [w:] *Rethinking gifted education*, ed. J.H. Borland, Random House, New York 2003, s. 9–33.
- Gagné F., *Od genów do talentu z perspektywy modeli DMGT/CMTD*, przeł. A. Szewczuk, „Psychologia Wychowawcza” 2016, t. 51, nr 9, s. 121–139.
- Kołaczek B., *Dostęp młodzieży do edukacji. Zróżnicowania, uwarunkowania, wyrównywanie szans*, IPISS, Warszawa 2004.
- Ledzińska M., *Przetwarzanie informacji przez uczniów o zróżnicowanym poziomie zdolności a ich postępy szkolne*, Wydawnictwa UW, Warszawa 1996.
- Lewis D., *Jak wychować zdolne dziecko?*, przeł. K. Górską-Łazarz, PZWL, Warszawa 1988.
- Limont W., *Uczeń zdolny jako problem wychowawczy*, [w:] *Wybrane zagadnienia edukacji uczniów zdolnych*, t. 2, red. W. Limont, J. Cieślukowska, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2005, s. 125–138.
- Melosik Z., *Dyplom akademicki i sukces życiowy*, [w:] *Młodzież i sukces życiowy. Studium z pedagogiki porównawczej na przykładzie młodzieży polskiej, czeskiej, niemieckiej i holenderskiej*, red. D. Hildebrandt-Wypych, K. Kabacińska, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków 2010, s. 55–96.
- Mendecka G., *Środowisko rodzinne w percepcji osób aktywnych twórczo*, Wydawnictwo WSP, Częstochowa 2003.
- Mönks F.J., *Identification and Education of the Gifted Learner*, [w:] *Uczeń zdolny wyzwaniem dla współczesnej edukacji*, red. J. Łaszczuk, M. Jabłonowska, Wydawnictwo APS, Warszawa 2008, s. 79–84.
- Mönks F.J., Ypenburg I.H., *Jak rozpoznać uzdolnione dziecko. Poradnik dla rodziców*, przeł. M. Sochacka, Wydawnictwo WAM, Kraków 2007.
- Pilch T., *Strategie badań ilościowych*, [w:] *Podstawy metodologii badań w pedagogice*, red. S. Palaka, GWP, Gdańsk 2010, s. 63–78.
- Popek S., *Zdolności i uzdolnienia jako osobowościowe właściwości człowieka*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2001.
- Pufal-Struzik I., *Poczucie odmienności i osamotnienia u dzieci zdolnych*, „Psychologiczne Zeszyty Naukowe. Półrocznik Instytutu Psychologii Uniwersytetu Zielonogórskiego” 2017, nr 2, s. 55–69.

- Renzulli J.S., *The three-ring conception of giftedness. A developmental model for promoting creative productivity*, [w:] *Conceptions of giftedness*, eds. R.J. Sternberg, J.E. Davidson, Cambridge University Press, New York 2005, s. 246–270.
- Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 22 grudnia 2011 r. w sprawie instytucjonalnej pieczy zastępczej, DzU z 2011 r. nr 292 poz. 1720.
- Rubacha K., *Metodologia badań nad edukacją*, WAiP, Warszawa 2008.
- Schroth S.T., Helfer J.A., *Identifying gifted students: Educator beliefs regarding various policies, processes, and procedures*, „Journal for the Education of the Gifted” 2008, t. 32, nr 2, s. 155–179.
- Tannenbaum A.J., *Gifted children: Psychological and educational perspectives*, Macmillan, New York 1983.
- Tyszkowa M., *Zdolności, osobowość i działalność uczniów*, PWN, Warszawa 1990.
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, DzU z 2011 r. nr 149 poz. 887 z późn. zm.
- Ziegler A., *The Actiotope Model of Giftedness*, [w:] *Conceptions of Giftedness*, eds. R.J. Sternberg, J.E. Davidson, Cambridge University Press, New York 2005, s. 411–436.

Authors: Marzena Ruszkowska, Piotr Zdunkiewicz

Title: In(equality) in educational opportunities of gifted children in institutional foster care

Keywords: institutional foster care, gifted children, educational opportunities

Discipline: Pedagogy

Language: Polish

Document type: Article

Summary

The issue of abilities and talents is of great importance, as young people are required to possess a solid education and creativity, which talented people can certainly benefit from, especially if they are surrounded by adequate education and a supportive family environment. Unfortunately, the latter aspect is lacking in children in foster care (especially in institutional care). The researches and analyses of analyzed phenomenon allow to conclude that children in foster care are often a neglected group in terms of upbringing, education, personal models, values, and life priorities. Foster care should be an educational environment designed to compensate for deficiencies in the care, upbringing, or education of the child entrusted to it, including gifted children. Research on the educational opportunities for gifted foster care children was carried out in 6 Polish voivodeships: Lublin, Warmia-Masuria, Podlasie, Subcarpathia, Świętokrzyskie and Masovia, over a two years period – from April 2018 to June 2020. The research was quantitative and qualitative in nature. It allowed authors to conclude that a gifted child in institutional care faces numerous problems, including the lack of adequate support from both educational institutions and the foster care system in developing passions, interests, and abilities.